

Sažetak

KVALITATIVNI PRISTUP BESKUĆNIŠTVU

Prema inkluzivnijim politikama u Hrvatskoj

Ova knjiga predstavlja rezultate međunarodnog projekta »Exploring Homelessness and Pathways to Social Inclusion: A Comparative Study of Contexts and Challenges in Swiss and Croatian Cities« (Istraživanje beskućništva i puteva do socijalne inkluzije: Komparativna studija konteksta i izazova u hrvatskim i švicarskim gradovima) (br. IZHRZO_180631/1). Projekt su zajednički financirale Švicarska nacionalna zaklada za znanost i Hrvatska zaklada za znanost. Glavni cilj ovog kvalitativnog istraživanja bio je postići duboko, emskim pristupom utemeljeno razumijevanje životnih iskustava pojedinaca koji se suočavaju s beskućništvom. Sveobuhvatni cilj bio je istražiti i razviti pravednija i učinkovitija rješenja koja odgovaraju i na individualne izazove i na šire sistemske zapreke, uključujući neuspjehe sustava koji sprečavaju socijalno uključivanje. U projektu se beskućništvo promatra kao ekstremni oblik socijalne isključenosti – višedimenzionalni i dinamični fenomen koji uključuje siromaštvo, nedostatak pristupačnog i priuštivog stanovanja, nezaposlenost, stigmatizaciju, prostornu isključenost i otežan pristup javnoj socijalnoj podršci. Istraživanje u širem smislu koristilo je etnografski pristup, uz terenski rad u Zagrebu, Splitu, Baselu i Bernu; a fokus je bio na iskustvima i glasovima ljudi koji doživljavaju beskućništvo, kroz leću intersekcionalnosti.

Važan cilj ove studije bio je razumjeti složenost i heterogenost iskustava beskućništva u hrvatskom kontekstu. Drugi cilj je bio mapirati usluge za osobe u beskućništvu, istražiti njihove strategije suočavanja s beskućništvom i razviti preporuke za javne politike usmjerene na smanjenje socijalne isključenosti. U okviru ove studije beskućništvo se promatra kao situacija, a ne kao identitet. U Hrvatskoj je beskućništvo usko povezano s rastućim nejednakostima, slabljenjem socijalne sigurnosti i nedostatkom odgovarajućih politika i programa. Ova knjiga, koja se posebno fokusira na hrvatski kontekst, organizirana je u četiri tematska poglavlja – regulacija, kriminalizacija i penalizacija; socijalna skrb i usluge; zdravlje i preživljavanje te izlazak iz beskućništva – sa zaključkom i preporukama za politike i praksu.

Studija je koristila kvalitativne metode unutar socijalno-konstruktivističke i etnografske paradigme. Glavni je cilj bio, kroz osobne priče razumjeti svakodnevna iskustva ljudi koji doživljavaju beskućništvo. U razdoblju između svibnja 2019. i prosinca 2023. korišten je niz metoda, uključujući promatranje sa sudjelovanjem,

upitnike, terenske bilješke, refleksivnost, longitudinalne biografske i *walk-along* intervju te mape životnih događaja. U skladu s holističkim pristupom rađeni su i intervjui s pojedincima koji u praksi rade s osobama koje doživljavaju beskućništvo (npr. koordinatorima nevladinih organizacija, socijalnim i zdravstvenim radnicima, volonterima, predstavnicima ministarstava itd.). Triangulacija metoda je omogućila razvoj nijansiranog i sveobuhvatnog razumijevanja beskućništva u Hrvatskoj, u specifičnim lokalnim kontekstima, pomičući se dalje od jedne vremenske točke da bi se uhvatila njegova dinamična i fluidna priroda. Kontinuirani informirani pristanak, jamstva anonimnosti i povjerljivosti, te uključivanje sudionika/ca u istraživački proces bili su neki od načina na koje je istraživački tim osigurao provođenje dostojanstvenog istraživanja s pojedincima koji doživljavaju beskućništvo.

Nalazi pokazuju da su osobe u situaciji beskućništva iznimno ranjive te da se njihova temeljna ljudska prava, uključujući pravo na stanovanje, rad i zdravlje, često krše. Studija otkriva složen i samoodržavajući ciklus socijalne i pravne isključenosti. Iako se beskućništvo prepoznaje kao društveni problem, život i preživljavanje u javnim prostorima često se tretira kao društvena devijacija koja se kažnjava i kriminalizira. To se postiže složenim pravnim okvirom – prvenstveno usmjerenim na zahtjev za registriranom adresom i važećom osobnom iskaznicom, što stvara stanje sistemske ranjivosti. Sustav, kakav je on sada, ne samo da ne rješava problem beskućništva nego ga dodatno produbljuje, zarobljavajući pojedince u začaranom krugu siromaštva, dugova i socijalne isključenosti. Nalazi upućuju na hitnu potrebu za pomakom politike i prakse – s kaznenog modela društvene kontrole prema podržavajućem pristupu usmjerenom na čovjeka.

Kritička analiza trenutnog sustava socijalne skrbi koji se bavi beskućništvom u Hrvatskoj otkriva nekoliko ključnih strukturnih propusta: birokratske zapreke, financijsku nestabilnost te nedostatak usluga, osobito onih koje obuhvaćaju najranjivije. Sustav također ne uspijeva pružiti odgovarajuću podršku osobama s kompleksnim potrebama – problemima s fizičkim i mentalnim zdravljem, institucionalnom povijesti, prošlim traumama ili dugotrajnim razdobljima beskućništva itd. – što pogoršava izazove s kojima se suočavaju oni kojima je najpotrebnija pomoć. Nedostatak integrirane, holističke skrbi, umjesto reintegracije, održava ciklus isključenosti i siromaštva.

Analiza zdravstvenog sustava u Hrvatskoj pokazuje da beskućništvo nije samo društveni ili ekonomski problem, već i višestruka kriza javnog zdravstva. Njegove posljedice kumulativno pogoršavaju zdravlje i često doprinose kontinuiranoj patnji i preranoj smrti. Nalazi pokazuju da je stabilan i prikladan smještaj temeljni preduvjet za zdravlje i preživljavanje ove visoko marginalizirane populacije. Osim toga, loša higijena i neadekvatna prehrana dodatno ugrožavaju zdravlje i dostojanstvo pojedinaca koji doživljavaju beskućništvo. Ova studija identificira potrebu za integriranim, holističkim i humanim sustavom koji prepoznaje i uklanja administrativne i pravne zapreke kako bi se osigurao zdraviji i dostojanstveniji život za sve one koji doživljavaju beskućništvo.

Sveobuhvatna analiza uvjerljivo pokazuje da je beskućništvo u Hrvatskoj posljedica duboko ukorijenjenih, sistemskih i strukturnih nedostataka, a ne isključivo povezana s pojedincem. Izlasci iz beskućništva izazovni su zbog nedostatka pristupačnog i sigurnog stanovanja, neučinkovitosti postojećih socijalnih usluga te za-

preka stabilnim mogućnostima zapošljavanja. To stvara kontinuirani ciklus nesigurnosti koji zahtijeva holistički i koordiniran odgovor koji predvodi država. Ova studija također identificira potrebu za ranom intervencijom i pristupom vođenim prevencijom te kontinuiranom i održivom psihosocijalnom podrškom kako bi se osigurala sigurnosna mreža za najranjivije.

Zaključno, nalazi ove etnografske studije pružaju nove ključne dokaze da je beskućništvo dinamičan, višedimenzionalan proces ukorijenjen u dubokim sistemskim i strukturnim nedostacima, a ne statično stanje ili posljedica pojedinačnih propusta. Glavni cilj bio je pomaknuti narativ s individualne krivnje na zajedničku društvenu odgovornost i obvezu provedbe sistemskih reformi. Drugi cilj bio je osnažiti »glasove« i subjektivne iskaze pojedinaca/inki koji se suočavaju s beskućništvom, a koji su tradicionalno marginalizirani u javnom diskursu i akademskim istraživanjima. Čineći ove pojedince »vidljivima, poznatima, pa čak i simpatičnima«, istraživanje ima za cilj vratiti im dostojanstvo i ljudskost, ne predstavljajući ih kao problem, već kao ljude s motivacijom i inherentnom vrijednošću. Ova sveobuhvatna analiza zaključuje da je beskućništvo posljedica kritičnog neuspjeha pravnog okvira, mreže socijalne sigurnosti i pružanja usluga. Nedostatak programa rane i krizne intervencije, osobito u kontekstu financijskih i stambenih kriza, ima dugoročne štetne posljedice za zdravlje i dobrobit pogođenih pojedinaca. Jasno je da pravedne i učinkovite politike moraju biti fleksibilne, uključive i prilagođene heterogenosti potreba, uz snažan naglasak na skrbi utemeljenoj na razumijevanju trauma i ciljanim intervencijama za najranjivije skupine.

Ključne riječi: beskućništvo; socijalna isključenost; ljudska prava; kvalitativno istraživanje; Hrvatska